

Méně známé téma: řeholní kanovnice¹

Antonín Ignác Hrdina

Úvodem

Je to už čtvrt století, co byl v roce 1996 v naší Revue otištěn můj článek *K pojmu „řeholní kanovník“*.² Nyní bych se chtěl k tomuto tématu vrátit v jeho „ženské“ formě – tedy říci něco o řeholních kanovnicích. O těch se toho na rozdíl od jejich „mužského“ protějšku, tj. kanovníků (ať řeholních či zejména světských) obecně příliš mnoho neví. Nahlédneme tedy nejprve alespoň stručně do historie této starobylé instituce (I.); pak se budeme věnovat tomuto tématu z hlediska kanonického práva – jak obecného, tedy kdo to jsou řeholní kanovnice dnes (II.), i partikulárního (konkrétně tzv. práva vlastního, *ius proprium*) – tedy jak je tomu s řeholními kanovnicemi u nás, a to v premonstrátském řádu (III.), protože jedině jím jsou kanovnice v Čechách zastoupeny; a ten si právě letos (2021) připomíná 900. výročí svého založení sv. Norbertem z Xanten.

I. Pohled do historie

Za cenu jistého zjednodušení lze říci, že až do počátku novověku se instituce kanovnic vyvíjela způsobem obdobným instituci kanovníků – jako určitá jejich paralela. Samo označení *kanovnice* (*canonica*, totiž *virgo* či *sanctimonialis*) se objevuje na křesťanském Východě už ve 4. století (na Západě později, až od 8. století). Pro tyto kanovnice byl charakteristický společný Bohu zasvěcený život bez slibů, stanovený

¹ Tento článek je upravenou a aktualizovanou verzí stati *Kdo jsou řeholní kanovnice?*, uveřejněné v interním věstníku Královské kanonie premonstrátů na Strahově *Acta Canoniae Strahoviensis*, č. 6–10/1999, s. 11–15.

² Viz Revue církevního práva č. 3–1/1996, Praha, s. 11–17.

synodálními kánony (odtud jejich název), popř. normami diecézních biskupů. Tento způsob života odlišoval kanovnice jednak od *mnišek* (*moniales*), skládajících veřejné sliby na tři obvyklé evangelní rady, jednak od ostatních Bohu zasvěcených žen, žijících buď jednotlivě, nebo ve volných (nekanonických) sdruženích, např. na způsob středověkých bekyň. Instituce kanovnic doznala velkého rozmachu ve Francké říši, resp. později ve Svaté římské říši. *Concilium Germanicum*³ roku 742 zřetelně rozlišuje mezi mnichy a mniškami na straně jedné a *kanonickými* služebníky a služebnicemi („servi Dei et ancillae Christi canonicae“) na straně druhé. Také proslulá *Cášská řehole* (*Regula Aquisgranensis*)⁴ z roku 816 právně upravila život jak kanovníků, tak kanovnic, a mimo jiné jim striktně nařídila společný život (*vita communis*). Vývoj kanovnic se pak ubíral podobným směrem jako u mužů-kanovníků: kanovnice (obecně tak nazývané až od pozdního středověku) nebyly vázány ani slibem chudoby ani povinností zachovávání klauzury, ba ani trvalým celibátem – ten měla zprvu pouze v čele domu stojící abatyše, která byla biskupem svěcena způsobem obdobným ordinaci jáhnů (resp. starokřesťanských jáhenek) a její stav byl proto považován za duchovní (*status clericalis*); byla skutečnou *prelátou* (*praelata*). Ostatní kanovnice (většinou ze šlechtických rodin) se směly po odchodu či propuštění z domu vdát, obdobně jako klerici bez vyšších svěcení se mohli po ztrátě příslušnosti k duchovnímu stavu bez dispenze oženit.

Přibližně od 11. století však společenství kanovnic začala mnohdy přejímat Augustinovu řeholi, a to i s přísným způsobem života. Sestry skládaly tři obvyklé řeholní sliby a byly označovány jako *řeholní kanovnice* (*canonissae regulares*). Daleko nejvýznamnější reformu života středověkých kanovnic (stejně jako u kanovníků) inspiroval svatý Norbert, zakladatel řádu premonstrátských kanovníků, jemuž dal právě Augustinovu řeholi. Častěji pak měla společenství kanovnic nejen obdobné stanovy jako jejich mužský protějšek, ale žila původně také v úzkém kontaktu s odpovídajícím mužským kanovníckým řádem (tzv. *dvojitě kláštery*); existovaly však i četné samostatné kláštery řeholních kanovnic, stojící pod jurisdikcí diecézních biskupů. Na rozdíl od mužské kanovnícké větve se však u žen udržely pouze *řeholní* kanovnice (žádné *kapituly světských kanovnic* nejsou).

³ Tyto a bezprostředně následující údaje jsou čerpány z: BUCHBERGER, Michael (ed.), *Lexikon für Theologie und Kirche V.* (druhé přepracované vydání, dále „LThK“), Freiburg im Breisgau, 1933, (heslo *Kanonissen/Karl Heinrich Schäfer*), s. 783–785.

⁴ Přesně: *Institutio canonicorum Aquisgranensis a Institutio sanctimonialium Aquisgranensis; o Cášské řeholi* v češtině viz např. FRANZEN, August, *Malé církevní dějiny*, Praha, 1992, s. 119.

Posláním kanovnic bylo především (obdobně jako u kanovníků) slavení tzv. *velkého officia (officium majus)*, čemuž zpravidla odpovídal i jejich chórový oděv (rocheta, kappa a almuce);⁵ pozdější reformy institutů řeholních kanovníků/kanovnic však většinou na vnější insignie kanovnického stavu resigovaly. Vedle chóru patřila k jejich úkolům i pohostinnost (*hospitalitas*) a provozování klášterní školy, kterou řídila kanovnice-scholastička.

Je však třeba zdůraznit, že vývoj instituce (řeholních) kanovnic byl v různých dobách různý, a i v téže době odchylný podle sídla jejich domů, místních obyčejů, partikulární legislativy atd.

V potridentské době je na tomto místě možno zmínit společnost „Naší milé Paní“⁶ pro budoucí učitelky, založenou roku 1597 sv. Petrem Fourierem (1565–1640), obnovitelem života augustiniánských řeholních kanovníků v novověku. Sám novověk jinak ovšem představuje převážně éru pozvolného úpadku instituce řeholních kanovnic. Jeho příčiny jsou různé: obvykle se uvádí jednostranné upřednostňování šlechticů při přijímání do kanovnických založení, favorizace monastických společností oproti kanovnickým ze strany vedení církve, zkosnatění a konzervativismus společností řeholních kanovnic, oslabení příjmů jejich klášterů v důsledku postupného chudnutí šlechty (tedy i důvody ekonomické) a konečně i represivní zásahy státní moci vůči těmto klášterům (josefinismus, francouzská revoluce, německý *Kulturkampf* a další sekularizační trendy). A přesto i ve třetím křesťanském tisíciletí domy řeholních kanovnic existují.

II. Řeholní kanovnice dnes

Všeobecné platné kanonické právo, reprezentované především Kodexem kanonického práva Jana Pavla II. z roku 1983, řeholní kanovnice výslovně nezmiňuje, nicméně ustanovení jeho kán. 613 o domech řeholních kanovníků⁷ je třeba *mutatis mutandis* (už s ohledem na kán. 606) vztáhnout i na řeholní kanovnice⁸ (nejde-li

⁵ Viz WENDLANDT, Hans Karl, heslo *Chorfrauen*, in: LThK II., Freiburg im Breisgau, 1931, s. 894 an.

⁶ Z ní později povstala kongregace augustiniánek s označením Školské sestry de Notre Dame.

⁷ „Řeholní dům řeholních kanovníků [...] pod vedením a péčí vlastního představeného je sám o sobě právně samostatný (*sui iuris*), pokud stanovy neurčují jinak“ (§ 1). „Představený právně samostatného domu je samým právem vyšším představeným“ (§ 2).

⁸ „Normy stanovené o společnostech zasvěceného života i jejich členech platí stejným právem i o ženách jako o mužích, pokud ze souvisícího textu nebo z povahy věci není známo něco jiného.“

o tzv. centralizované instituty – viz níže), přirozeně při respektování skutečnosti, že tyto domy jsou (v případech právem stanovených) vždy podřízeny jurisdikci ordináře (ať místního nebo řeholního); „neemancipované“ kanonické právo totiž přiznává řídicí, čili jurisdikční, moc (*potestas regiminis*) ve vlastním smyslu slova pouze osobám, které přijaly svátost svěcení – tedy mužům (viz kán. 129 § 1).⁹ To jistě neznamená, že by tím byla *právně* (skutečnost může být různá) narušena *spravedlivá samostatnost* (*iusta autonomia*) těchto domů co do života a řízení (viz kán. 586 § 1),¹⁰ kterou právo přiznává vůbec všem společnostem zasvěceného života a kterou jsou ordináři podle § 2 téhož kánonu povinni respektovat a dokonce ji chránit.¹¹ Každé vměšování tzv. vnější autority (*auctoritas externa*) do vnitřních záležitostí kláštera – přirozeně s výjimkou Apoštolského stolce – je tedy nejen zásadně škodlivé, nýbrž i nezákonné.

Jako oficiální zdroj informací nám i v případě řeholních kanovnic (*canonichesse regolari*) mohou posloužit papežské ročenky (*Annuario Pontificio*), vydávané ve Vatikánu. Ty ve své klasifikaci řeholních společností nejdou v případě ženských založení do takových podrobností jako u mužů a v rámci ženských řeholních institutů rozlišují pouze řády a společnosti se samostatnými domy (*Ordini e Istituti con case autonome*) a společnosti centralizované (*Istituti centralizzati*).

Řeholní kanovnice se však „skrývají“ pod oběma těmito označeními. Mezi společnostmi se samostatnými domy jsou ročenkami z posledních let uváděny: lateránské kanovnice, špitální řeholní kanovnice Ježíšova milosrdenství řádu sv. Augustina (kanadská a francouzská federace), řeholní kanovnice sv. Augustina, řeholní kanovnice sv. Augustina windesheimské kongregace, řeholní kanovnice sv. Vavřince Justiniani – tzv. justiniánky, řeholní kanovnice svatého hrobu v Jeruzalémě a řeholní kanovnice od sv. Viktora. Bez označení „řeholní kanovnice“ jsou do této kategorie zařazeny také premonstrátky (Premonstratensi) se sedmi autonomními domy.

Do druhé skupiny institutů, tj. společností s centralizovanou správou, v současnosti patří: kanovnice Svatého kříže se sídlem v Limě, kanovnice sv. Augustina

⁹ „Moc řídicí, kterou má církev z božského ustanovení a která se také nazývá moc jurisdikční, jsou způsobilé mít podle ustanovení práva osoby, které přijaly svátost svěcení.“

¹⁰ „Každé společnosti se přiznává spravedlivá samostatnost co do života, hlavně co do řízení, a jejímž základem mají v církvi vlastní kázeň, a tak mohou uchovat své dědictví...“

¹¹ „Místní ordináři dbají této samostatnosti a chrání ji.“ Že to platí i o řeholních ordinářích ve vztahu k ženským klášterům je evidentní.

kongregace Naší Paní se sídlem v Římě a kanovnice od Svatého Ducha (ze Saska) se sídlem v Krakově.

Zde podaný přehled si neklade nárok na úplnost a mimo to některá kanovnická založení mohou nést jméno, které na jejich kanovnický charakter nijak neodkazuje.¹² Žádná z těchto řeholních rodin však v České republice řeholní dům nemá¹³ a jedinou řeholní společností kanovnic jsou u nás premonstrátky v Doksanech v litoměřické diecézi, jejichž kanonie je ovšem součástí premonstrátského řádu. Proto v následující kapitole bude řeč právě jen o nich.

III. Premonstrátské kanovnice

Předkoncilní Statuta premonstrátského *prvního řádu* vymezují, koho je třeba považovat za kanovníka – jde o „duchovního, který složil slavné sliby“.¹⁴ Tuto definici z povahy věci nelze analogicky vztáhnout i na sestry-kanovnice. Ani ve stručné pasáži o postavení sester v premonstrátském řádu Statuta¹⁵ tohoto pojmu neužívají – nazývají je pouze *moniales*.

Ještě řádové konstituce¹⁶ z roku 1994 mluví o tom, že sestry našeho (*druhého*) řádu¹⁷ „žijí jako řeholní kanovnice (*canonissae regulares*) v právně samostatných (*sui iuris*) kanoniích a jejich život se řídí vlastními konstitucemi“.¹⁸ A jakkoli současné konstituce (*prvního*) premonstrátského řádu¹⁸ se už o kanoniích sester prakticky nezmiňují, přesto na toto označení neresignovaly, když mluví např. o začlenění „kanonií kanovnic“ do premonstrátského řádu.¹⁹

Konečně samy zmíněné *Konstituce řeholních kanovnic premonstrátského řádu* z roku 2002 už svým názvem naznačují, že ani na počátku třetího křesťanského

¹² Tak je tomu ostatně i u klauzurovaných premonstrátek, dříve nazývaných premonstrátským tzv. druhým řádem (ten „první“ představovala vždy početnější mužská větev).

¹³ Vyplývá to i z *Katalogu mužských a ženských řeholních institutů v České republice*, vydávaného každoročně Konferencí vyšších řeholních představených v ČR.

¹⁴ *Sacri, candidi et canonici Ordinis Praemonstratensis Statuta renovata* z roku 1947, Tongerlo, 1947, stat. 16 § 1 odst. 7.

¹⁵ Statuta 402–405.

¹⁶ *Konstituce řádu premonstrátských řeholních kanovníků*, Praha, 1999, čl. 38.

¹⁷ K řádu patří ještě neklauzurované řeholní sestry „třetího řádu“ – u nás jde o Kongregaci sester premonstrátek ze Svatého Kopečka; v jejich případě se ovšem o kanovnice přirozeně nejedná.

¹⁸ *Konstituce a statuta kanovnického premonstrátského řádu* z roku 2018, Praha, 2020.

¹⁹ Tamtéž, čl. 104.

tisíciletí se na kanovníckém charakteru klauzurovaných sester premonstrátského řádu nic nezměnilo, jak je to jasně vyjádřeno i v úvodu těchto konstitucí: „Řeholní kanovnice premonstrátského řádu se plně podílejí na kanovníckém životě [...] bratří premonstrátského řádu...“ Tyto sestry jsou tedy skutečnými řeholními kanovnicemi v plném právním, historickém a tradičním smyslu slova.

Jejich kláštery vznikaly v různých částech Svaté římské říše už od 12. století, kdy byl řád založen. V Čechách byl první takovou kanonií panenský klášter v Doksanech, založený roku 1143 manželkou českého krále Vladislava II. Gertrudou – „v oné době nejdůležitější český klášter“ (Jaroslav Polc).²⁰ Královští rodiče Přemysl Otakar I. a jeho manželka Konstancie Uherská dobře věděli, komu svou dceru – pozdější zemskou patronku sv. Anežku – svěřit do výchovy. Vedle doksanského parthenonu rychle vznikaly další kláštery tohoto řádu: v Louňovicích (1150), v moravských Kounicích (1181), v Chotěšově (1196) a v Nové Říši (1211). Všechny zanikly, Doksany (spolu s Chotěšovem) jako poslední za josefinského rušení klášterů v 80. letech 18. století. Roku 1782 v důsledku zrušovacího dekretu Josefa II. „zanikl po 637letém trvání jeden z nejslavnějších klášterů řádu premonstrátského, a odňat klidný, bohumilý útulek pro mnohou zbožnou pannu vlastní naší“.²¹ Zdálo by se: konec kanovnic v Čechách.

Nicméně stalo se něco, v co by se málokdo odvážil doufat. V době po listopadu 1989, která příliš nepřeje nejen kontemplativním řeholím (co tam ty sestry vlastně dělají?), ale církvi vůbec (k čemu je vlastně dobrá?) se strahovská kanonie v Praze v čele s tehdejším opatem Michaelem Pojezdným a „Klasztor Sióstr Norbertanek“ v krakovském Zwierzyńci počátkem roku 1998 dohodly na pokusu o obnovu doksanského kláštera; nejprve šlo o řeholní dům závislý na mateřské krakovské kanonii. Nové „pionýrské“ osazenstvo, obývající tehdy prozatímně doksanský farní úřad (budovu bývalého provizoriátu), tvořilo jaksi „na zkoušku“ několik řeholnic z Kongregace sester premonstrátek ze Svatého Kopečka, resp. z mateřského kláštera v Krakově. V témže roce kapitula strahovské kanonie nejtěsnějším rozdílem jediného hlasu rozhodla o koupi ruiny – bývalého doksanského konventu a zrekonstruovala jej. Zhruba po deseti letech požehnaného života této komunity požádala

²⁰ *Svěťice Anežka Přemyslovna*, Praha, 1988, s. 19.

²¹ ČERMÁK, Dominik, *Premonstráti v Čechách a na Moravě; stručně vypsání osudů jednotlivých buď ještě stávajících nebo již vyhlazených klášterů tohoto řádu dle roků jejich založení*, Praha, 1877, s. 169.

převorka krakovského kláštera papeže Jana Pavla II. o souhlas k jejímu povýšení na samostatnou kanonii.²² Tento souhlas po předchozím kladném vyjádření tehdejšího apoštolského administrátora litoměřické diecéze Mons. Dominika Duky OP dala Kongregace pro instituty zasvěceného života a společnosti apoštolského života reskriptem ze dne 9. 3. 2007, a to „se všemi výsadami a duchovními dobrodiními, jimž se kláštery uvedeného řádu legitimně těší.“²³ Sedm sester tam žijících současně inkorporovala novému založení. Vlastní erekční listinu pak vystavil tehdejší generální opat premonstrátského řádu Thomas Handgrätinger dekretem ze dne 18. 4. téhož roku.²⁴ Duchovní péče o nový klášter byla tímto dekretem (jakožto tzv. Otcí-opatovi – *Pater Abbas*) svěřena strahovskému prelátovi. A tak může po tolika nepříznivých letech na kůru v Doksanech v kanovnických štalách zase zaznívat chórová Boží chvála (*laus Dei in choro*) od těch nejpovolanějších, třebaže jich asi nebude sto, jak to ve 12. století plánovala urozená fundátorka.

Závěrem

Obecně lze konstatovat, že novověk přál více monastickým ženským řeholím než založením kanovnickým, a vůbec více „moderním“ kongregacím než klasickým řádům. Konec druhého tisíciletí pak zaznamenal prudký rozvoj nejrůznějších hnutí a kvazi-řeholních sdružení. A tak by se mohlo zdát, že řeholní společnosti kanovníků a kanovnic dnes už ztratily svůj *raison d'être*. Ve skutečnosti ani v současné církvi neztratily nic ze své aktuálnosti, jak to prezentoval strahovský premonstrát Tadeáš Řehák, když vysvětloval podstatu kanovnického řeholního způsobu života ještě za minulého režimu, kdy se o jeho obnově u nás dalo leda snít: „*Laus Dei in choro*. Jsme kanonické a kanovnické založení. Bratři a sestry konají Liturgii hodin. Tato veřejná modlitba církve je nám spolu s liturgií eucharistickou hlavním posláním. Posvátné officium je předpokladem, podmínkou, doprovodem mše svaté, přípravou na ni a děkováním po ní. Konáním Liturgie hodin si bereme na starost Boží život, aby trval a mohl být sdělován jiným, doléváme olej do Boží lampy, jsme

²² Obdobný návrh na kongregaci podal listem ze dne 28. 2. 2007 generální opat premonstrátského řádu, v němž vedle souhlasu ke zřízení nové samostatné kanonie (*Canonía sui juris*) v Doksanech požádal o její přivtělení do premonstrátského řádu (mj. proto, aby se mohla podílet na jeho exempci).

²³ Č. j. 12590/2007.

²⁴ *Decretum erectionis novi Monasterii Doksanensis Ordinis Praemonstratensis sub titulo Nativitatis Beatae Mariae Virginis in Civitate Doksanensi, dioecesis Litomericensis.*

vyslanci křesťanského lidu u Boha. Tato liturgie má být konána společně, *in choro*, a společné modlitbě věnujeme velkou péči a snažíme se o ni podle možnosti. Ale i když se ji modlíme dva nebo tři, naše hodinky nejsou nikdy modlitbou soukromou. Vždy jde o veřejné a úřední posláni ze strany věřících u Boha. Hlavní úmysl této modlitby je přednášení duchovních potřeb světa Bohu, nikoliv svých osobních potřeb. Naší úlohou, posláním vyslanců víry, je zpívat co nejlépe Boží chvály a v co nejdokonalejším vyjádření, *digne, attente ac devote* [důstojně, pozorně a zbožně]. Naše společenství ať není jen společenstvím mužů a žen modlitby, ale samotnou modlitbou. Tím se staneme z vyslanců u Boha jeho přáteli, domácími Božími.²⁵ A právě to dělá – dnes jako kdysi – kanovníka kanovníkem a kanovnicí kanovnicí.

Resumé

Autor ve svém článku jednak rekapituluje historii instituce řeholních kanovnic, jednak nastiňuje jejich kanonické postavení v platném kanonickém právu – jak všeobecném, tak partikulárním (v tzv. vlastním právu – *ius proprium*). Nakonec zmiňuje obnovení jediného kláštera řeholních kanovnic v České republice – kanonie sester premonstrátek v Doksanech v litoměřické diecézi.

Summary

Less Known Topic: Religious Canonesses

In his article, the author recapitulates the history of the institution of religious canonesses and outlines their canonical position in canon law in effect – both general and particular (in the so-called own law – *ius proprium*). Finally, he mentions the restoration of the only monastery of religious canonesses in the Czech Republic – the canonry of the Premonstratensian nuns in Doksany in the diocese of Litoměřice.

Klíčová slova: řeholní kanovnice, premonstrátský řád, Doksany

Keywords: religious canoness, Premonstratensian order, Doksany

²⁵ ŘEHÁK, Tadeáš Zdeněk O.Praem., *Praemonstratensice vivere* (strojopis), s. a. et l., s. 3.

Autor

Prof. JUDr. Antonín Ignác Hrdina, Dr.Sc., O.Praem., narozen roku 1953 v Praze, přednáší kanonické právo na Katedře pastorálních oborů a právních věd Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a je členem Katedry právních dějin Fakulty právnické Západočeské univerzity v Plzni. Současně působí také jako první místopředseda Metropolitního církevního soudu Arcidiecéze pražské v Praze.

Author

Prof. JUDr. Antonín Ignác Hrdina, Dr.Sc., O.Praem., born in 1953 in Prague, lectures on canon law at the Department of Pastoral Sciences and Legal Sciences of the Catholic Theological Faculty, Charles University in Prague, and is a member of the Department of Legal History of the Faculty of Law, University of West Bohemia in Pilsen. He is also the first vice-chairman of the Metropolitan Ecclesiastical Court of the Archdiocese of Prague in Prague.

prof. JUDr. Antonín Ignác Hrdina, DrSc.

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra právních dějin

Sady pětaticátníků 14

306 14 Plzeň

e-mail: i.a.hrdina@strahovskyclaster.cz